
Obřízku znali už staří Egyptané

Obřízku znali už staří Egyptané

LIDOVÉ NOVINY

Občas se i v našem tisku objeví podiv nad praktikováním ženské obřízky v Egyptě, Súdánu a střední Africe a její odsouzení. Bývá označována za „dávný zvyk“. Nahlédněme proto do její historie.

Obřízka se praktikovala už ve starém Egyptě. Obecně se přijímá názor, že důvody mužské obřízky byly hygienické, s cílem vyhnout se infekcím, nebo kultovní - při iniciačních kněžských obřadech. Naproti tomu u ženské obřízky šlo o obavu, aby žena nenašla zalíbení v souloži a neprovozovala předmanželský nebo nemanželský pohlavní styk.

Důvody obřízky ve starém Egyptě mohly být i čistě náboženské. Mohou totiž pramenit z představy o bisexualitě lidské duše, jež se ostatně objevuje v mytologii mnoha afrických kmenů. Myšlenka bisexuality duše je jistým odrazem víry v bisexualitu bohů. Podobně jako egyptská prabozštva, která podle jednotlivých místních náboženských doktrín stvořila svět a lidi a měla plodivou sílu obou pohlaví, měl také každý člověk určité bisexuální rysy.

Přestože egyptská prabozštva ztělesňují zároveň „otce i matku“, nelze na základě dochovaných písemných pramenů jednoznačně prokázat staroegyptskou představu o bisexualitě lidské duše. Jen se uvažuje o tom, že pokud taková představa existovala a každý člověk měl současně mužskou a ženskou duši, pak se obě projevovaly v jeho pohlavních orgánech.

Ženskou duši by u muže představovala předkožka penisu, zatímco mužskou duši u ženy klitoris. Teprve po odstranění těchto opačných pohlavních znaků by chlapec dosáhl „plného mužství“ a dívka „plného ženství“.

Důkazy v obrazech

Uvádí se, že mužská obřízka, u které však musíme rozlišovat mezi naříznutím a úplným odstraněním předkožky, je v Egyptě doložena již od počátku 3. tisíciletí př. n. l. prostřednictvím zobrazení, textů a mumii.

Zatímco svědectví několika mumii je nezpochybnitelné, v případě dochovaných zobrazení a textů není situace tak jednoznačná. Existují pouze tři ikonografické prameny zachycující provádění mužské obřízky. Avšak hned ten nejstarší z nich, reliéf v sakkáské hrobce nejvyššího soudce a vezíra Anchmahora z počátku 6. dynastie (okolo 2350 př. n. l.), lze vysvětlit jiným, pravděpodobnějším způsobem. Vlevo vidíme nahého muže, jemuž pevně drží ruce muž stojící za ním. Sedící muž se dotýká oblasti nad přirozením nahého muže oválným kamenným nástrojem.

Scénu doprovázejí vysvětlující hieroglyfické přípisky, které uvádějí jednak přímou řeč zobrazených mužů, jednak název jejich činnosti. Zatímco sedící muž říká: „Drž ho, ať mu nezasáhnou varlata,“ jeho stojící kolega odpovídá: „Učiním, jak si přeješ.“ Název celé akce zní: „Očišťování (nikoli obřezávání) zádušního kněze.“

Vpravo vidíme stojícího muže, k jehož genitáliím přiléhá měděná čepel zasazená do dřevěné rukojeti - „břitva“. Stojící muž vyzývá sedícího slovy: „Zahlad to, ať je to dokonalé,“ a ten mu odpovídá: „Zpřijemním ti to.“ U této scény tedy nejde o zobrazení mužské obřízky, nýbrž o zachycení depilace zádušního kněze kolem jeho genitálií.

Zádušní kněz, jehož povinností bylo každý den přinášet na oltář obětiny jídel a nápojů duchu zesnulého, musel do kaple jeho hrobky obřadně vstoupit naprosto rituálně čistý, tedy omytý, oholený, zbaven vlasů a ochlupení po celém těle, s ostříhanými nehty na ruce i nohou.

V případě druhého znázornění jde o poškozenou scénu obřízky z cyklu božského zrození panovníka Amenhotepa III. Nebmaatrea (vládl v letech 1387 - 1348 př. n. l.) na stěně chrámu v Luxoru.

Dole uprostřed vidíme dvě stojící chlapecké postavy mladého krále a jeho „dvojníka“ (ducha ka), kteří se podrobují obřízce ve společnosti bohů. Znázornění, jež bylo součástí oficiální chrámové výzdoby, je velice decentní a vlastní činnost není zachycena.

Třetí případ představuje obdobnou scénu, ale je pojata realističtěji. Byla vytesána do stěny chrámu Chonsua - Dítěte v Karnaku (okolo roku 900 př. n. l.). Klečící bůh vlevo obřezává stojícího chlapce - mladého krále a jeho „dvojníka“, jež drží za ruce bohyně klečící vpravo. Ačkoli je scéna bohužel neúplná, přesvědčivě zachycuje uvedenou činnost. Obě zmíněné scény představují obřízku krále - boha žijícího na zemi - jako by to u něho měla být samozřejmá věc. Tak tomu ale ve skutečnosti nebylo, neboť ze všech dochovaných a zkoumaných mumii staroegyptských panovníků Nové říše (1543-1080 př. n. l.) prokazují obřízku pouze mumie Amenhotepa II. a Thutmose IV., a snad i mumie Ramesse IV. a Ramesse V. Zdá se, že mohl být obřezán šestiletý princ Sapaj z 18. dynastie, ale nikoli jedenáctiletý syn Amenhotepa II. Písemné prameny

Textový doklad mužské obřízky pochází až z doby okolo roku 730 př. n. l., kdy vládl Hornímu Egyptu a poegyptštěné núbijské říši Vesermaatre Pije. Ten sice porazil koalici dolnoegyptských vládců, vedenou Tefnachtem, nicméně Dolní Egypt nikdy trvale neobsadil.

Tehdy došlo k tomu, že vládci Dolního Egypta, kteří tvořili alianci proti Pijovi a měli s ním jednat, „nebyli připuštěni do paláce, protože byli neobřezaní a jedli ryby. Pouze král Nimaatre směl vstoupit do paláce, neboť byl čistý (to jest obřezaný) a nejedl ryby.“

Tento text svědčí o tom, že mužská obřízka tehdy nebyla v Egyptě všeobecně rozšířeným zvykem, kdežto v Núbii, alespoň u královského dvora, byla nezbytná.

Další písemný pramen pochází z doby okolo roku 500 př. n. l. Je z Esetina chrámu na ostrově Philae na hranici s Nubií. Zakazuje se v něm vstup do chrámu neobřezaným, dále oslům, psům a kozám z důvodu jejich nečistoty. Není z toho však patrné, zda se v té době museli všichni egyptští kněží podrobit obřízce. Až z jednoho záznamu z 2. století př. n. l. se dovídáme, že se nechávali obřezávat uchazeči o kněžství. To však už byla řecká doba.

Zároveň neexistuje žádný důkaz, že by se tehdejší ptolemaiovští (řečtí) vládci Egypta podrobovali obřízce, ačkoli byli považováni, stejně jako všichni faraoni, za velekněze všech bohů v zemi.

Nejasné počátky ženské obřízky

Na rozdíl od zmíněných nemnohých dokladů mužské obřízky původní svědectví o praktikování ženské obřízky ze starého Egypta chybí. Předně nebyla ženská obřízka prokázána na žádné z dobře dochovaných a lékaři podrobně zkoumaných mumii.

Právě tak neexistují žádné ikonografické prameny. Jediný věrohodný doklad ženské obřízky pochází teprve z roku 163 př. n. l., tedy z Ptolemaiovské doby.

Jde o řecký papyrus ze Sakkáry, zmiňující dívku Tathemis, kterou její matka Nephoris chce nechat podrobit „obřízce, jak je tomu zvykem u Egyptanů“, když dospěla a dosáhla věku na vdávání (tedy 13 až 14 let). To by ovšem ukazovalo na to, že ženská obřízka se vyžadovala v Egyptě ve 2. století př. n. l. před vstupem do manželství.

Praktika ženské obřízky v Egyptě byla známa též antickým lékařům. Jeden z nejvýznamnějších lékařů římské císařské doby Sórános z Efesu, který působil v Alexandrii a Římě ve 2. století n. l., poprvé popsal ve své knize Gynaikieia odstranění konečku klitoris u dívek.

Pozdější zásadní tvrzení pochází ze 4. století n. l. od sv. Ambrože: „Egyptané obřezávají muže ve 14. roce jejich věku a ženy jsou přiváděny v témže roce, protože je zřejmé, že od tohoto roku začíná plát mužská vášeň a dostavuje se menstruace ženám.“

A konečně v 6. století n. l. se podrobněji rozepsal byzantský dvorní lékař Aetius z Amidy (který studoval lékařství v Alexandrii) v díle Biblia Iatrika: „Některým ženám se klitoris zvětšuje a stává se nepřístojným a nestudným. Stále se jim otírá o šaty, vzrušuje je a vzbuzuje touhu po souloži. Kvůli této nepřijatelné velikosti se Egyptané rozhodli odstranit ho, zvláště v době, kdy dívky jsou připravené na vdávání.“

Zárok se provádí takto. Posadí dívku na stoličku a silný muž stojící za ní jí dá ruce pod stehna a zadnici, čímž pevně drží její nohy a celé tělo. Operátor stojící před ní uchopí širokou pinzetou její klitoris, vytáhne ho levou rukou, zatímco pravou ho odřízne zuby pinzety.“

Z těchto písemných svědectví o ženské obřízce však není patrné, o jaký typ jde. Klasifikace užívaná Světovou zdravotnickou organizací OSN rozlišuje tři způsoby ženské obřízky. Prvním je klitoridektomie, jež spočívá v odstranění předkožky klitoris. Druhým způsobem (excizí) se rozumí odstranění předkožky, klitoris a částečné nebo úplné odstranění malých stydkých pysků (labia minora).

Třetí způsob (infibulace) znamená odstranění předkožky, klitoris, malých, ale i velkých stydkých pysků a sešití vulvy, až na malý otvor ponechaný pro odchod moči a menstruační krve. Právě pro tento třetí způsob ženské obřízky se neopodstatněně vžilo označení „faraonská“.

Článek byl převzat z říjnového čísla časopisu Vesmír, které vyšlo minulý týden. Text upravila redakce LN.

Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., (* 1952) vystudoval egyptologii a arabštinu na Filozofické fakultě UK v Praze. Je členem Českého egyptologického ústavu UK a pravidelně se účastní jeho expedic do Abúsíru. Zabývá se egyptskou filologií, paleografií, literaturou, archeologií a dějinami, které též přednáší na FF UK v Praze.